

Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)

Tahsin Hazırbulan

Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Çemişgezek Meslek Yüksekokulu

tahsinhazirbulan@munzur.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9779-6022>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi 27.10.2021

Kabul Tarihi 23.12.2021

Yayın Tarihi 31.12.2021

Doi 10.52003/etut.2021.17

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

ETÜT, Sayı: 3, Aralık, 2021, Erzurum/TÜRKİYE

<https://dergi.erasurum.edu.tr/tarih>

Tortum Sanjak in Ottoman Administration (1549-1650)

Tahsin Hazırbulan

Lecturer, Munzur University, Cemisgezek Vocational School

tahsinhazirbulan@munzur.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9779-6022>

ARTICLE INFORMATION

Article Types Book Review

Received Date 27.10.2021

Accepted Date 23.12.2021

Date Published 31.12.2021

Doi 10.52003/etut.2021.17

Atıf-Citation: Tahsin Hazırbulan, "Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)",

ETÜT, Sayı: 3, Aralık 2021, s. 107-116.

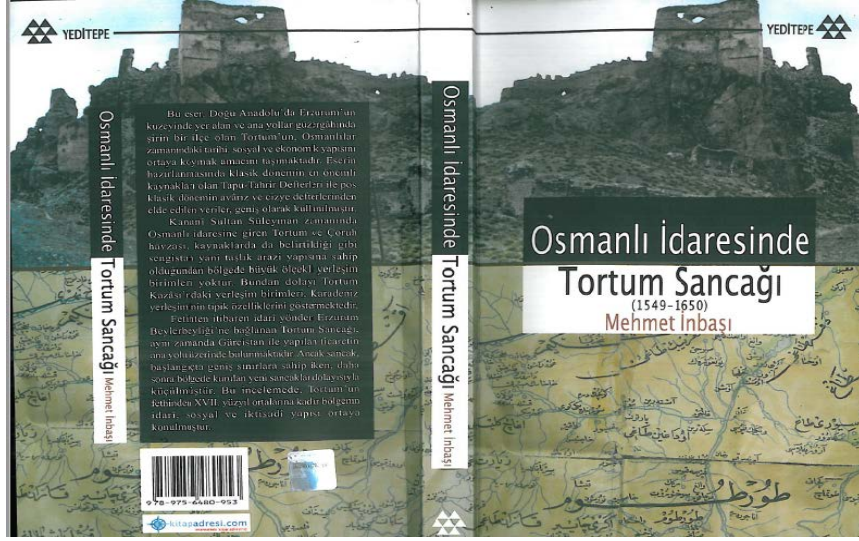
Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal

ETUT, Issue: 3, December 2021, Erzurum/TURKEY

<https://dergi.erasurum.edu.tr/tarih>

Kitap Tanıtımı

Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)

Tahsin Hazırbulan

Mehmet İnbası, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008. 286 Sayfa. ISBN 978-975-6480-953

Öz

Tanıtımını yapacağımız eser Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmakta olan Prof. Dr. Mehmet İnbası'ya ait kısa sürede 2. baskısını yapan *Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı* adlı kitabıdır. Kitap 2008 yılında hazırlanmış olsa da geçen süre içerisinde aynı bölgeye/yere ait yeni bir çalışmanın yapılmaması ve şehir tarihi üzerine araştırma yapanların eserden haberdar olup istifade etmelerini sağlamak amacıyla tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnbası, Tortum, Sancak.

Tortum Sanjak in Ottoman Administration (1549-1650)

Abstract

The work we will introduce is Erciyes University, Faculty of Letters, Department of History Prof. Dr. It is the book titled Tortum sanjak in the Ottoman Administration, which was published in a short time by Mehmet İNBASİ. Although the book was prepared in 2008, it will be introduced in order to ensure that no new study has been carried out on the same region/place and that those who do research on the history of the city will be aware of and benefit from the work.

Keywords: İnbası, Tortum, Sanjak.

Giriş

Ülkemizde şehir tarihi araştırmaları ilk aşamada var olan mufassal tahrir defterleri ve arşiv belgelerinin transkript edilerek yayımlanması ile başlamıştır. Merhum Ömer Lütfi Barkan ile başlayan tahrir defterlerinin şehir araştırmalarında kullanılması bu alanda çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Yine merhum Halil İnalcık'ın Bursa Şeriyye Sicilleri üzerinden ortaya koyduğu ifadeler ve yaklaşımlar şehir tarihi çalışmalarına sosyal ve hukuki açıdan farklı yaklaşımlar katmış, bunun sonucunda yurt içi ve yurt dışındaki araştırmacılar için yeni bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır¹.

Osmanlı Tarihi sadece klasik siyasi tarih ile birlikte kurumlar, idarî, iktisadî, sosyal ve askerî tarihi de içeren bir bütünü oluşturmaktadır. Bu bütünlük içerisinde şehirler ise merkezi idarenin ve idareyi ilgilendiren meselelerin tamamının yaşandığı mekânlar olması açısından idarî ünitenin en önemli parçasıdır. Bugün mülkî idare olarak adlandırılan şehir yönetimleri Osmanlı şehrinde kadının yönetimi etrafında şekillenen yerlerdir. Osmanlı idarî taksimatında şehir, kadı efendinin ve subaşının idaresinde ticaret ve sanayi erbabının bulunduğu idarî birlikler olarak tanımlanabilir. En öz ifadeyle Osmanlıda şehir, “*Cuma kılınır, bazarı durur*” ifadesinin yaşandığı yerdir. Devlet nazarında şehirde yaşayanlar ile kırdaki yaşayanlar arasında farklı statüler bulunmaktaydı. Sosyal yapının temel unsurlarını oluşturan yerleşik ve göçebe unsurların statüleri ise kanunnamelerle tespit edilmiştir.(Emecen, 1999)

Kitabının tanıtımına geçmeden önce Osmanlı idarî ünitesinin parçaları olan eyalet, sancak, kaza, nahiye, şehir, köy ve mezra gibi temel kavramların neler olduğuna bakmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin idarî taksimatı içerisinde en büyük ünitesini beylerbeyi/mîr-i mîran/ emirü'l-livâ/ vali'nin yönettiği eyaletler oluşturmaktadır.(Kılıç, 1997) Osmanlı Devleti'nin genişlemesiyle birlikte eyaletlerin alt birimi olarak sancaklar kurulmuştur. Sancakları, kaza, nahiye ve köyler meydana getirmiştir. Sancağın en yüksek idarecisi ise sancak beyi (mîr-i livâ)dir. Sancak beyleri sancak merkezinde ikamet ederdi.(Şahin, 2009) Sancağın alt birimini ifade eden kaza günümüzde il ve ilçeye karşılık gelmektedir. Kaza aynı

¹ Şehir Tarihi çalışmalarının geçirmiş olduğu süreç için bakınız: Yunus Koç, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *TALİD*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 9-26.

zamanda “kadı”nın idare bölgesini ve çalıştığı bölgeyi de tanımlamaktadır.(Şahin, Kaza, 2002)

Nahiye ise taşra teşkilatı içerisinde sancak(livâ) adıyla bilinen askerî ve idarî birimlerin alt bölümünü ifade etmektedir. Nahiyeler genellikle timar sistemi içerisinde ortaya çıkan ve coğrafi bir bütünlük gösteren içinde muhtelif sayıda, köy, mezra ve aşiret barındıran bir yerdir.(Şahin, Nahiye, 2006) Nahiyenin alt birimi olan karye/köy ise tarım ve hayvancılığın yapıldığı idarecisinin imam, papaz, kocabaş vb. olduğu idarî birimin en küçüğüdür. Köyler, Osmanlı timar sisteminin ana omurgasını oluşturmaktadır. Köylerin oluşumunda mezralar kısmî bir alt yapı hazırlamıştır. Arapça “zer” (ziraat) ekilen yer/tarla anlamına gelen mezra, Osmanlılarda sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik olarak kullanılan veya devletin ihtiyaç duyduğu sayyâd, derbent, tuzakçı vb. gibi görevlilerin görev yaptığı küçük toprak parçalarına verilen genel isimdir.(Şahin, Mezraa, 2004)

Klasik Osmanlı-İslâm şehri özelliklerini barındıran ve merkezi sistemin unsurlarının istisnasız uygulandığı bir yerleşim olan Tortum sancağı, Erzurum beylerbeyliğine bağlı 1549-1650 yılları arasında 5 nahiye ve 86 köye sahip idarî bir ünitelerdir.

Parçadan bütüne giden bir yaklaşımla merkezi üniteleri oluşturan temel parametrelerin ortaya çıkartılması ve anlaşılması şehir tarihi çalışmalarının önemini artırmaktadır. Bu problematiğin anlaşılması ve çözümü doğrultusunda Prof. Dr. Mehmet İnbâşî² akademik hayatında ve yönetmiş olduğu doktora tezlerinin³ büyük bölümünde çalışma alanı olarak genellikle şehir tarihini incelemiştir⁴. Tanıtımı yapılan eserde bu çalışmaların bir örneği olan “Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)”⁵ adlı kitabıdır.

² Mehmet İnbâşî, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini ve akademik çalışmalarını 2010 yılına kadar Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde gerçekleştirmiştir. Mehmet İnbâşî, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri Şehri*, Kayseri 1992, Mehmet İnbâşî, *Osmanlı İdaresinde Üsküb Sancağı (1455-1569)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.

³ 1983-Erzurum’a dair ilk olarak Bilgehan Pamuk tarafından hazırlanan ve 1992 yılında kabul edilen “XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri” başlıklı doktora tezini yönetmiştir. Erzurum ve bölge tarihi açısından oldukça önemli olan 1642 Tarihli Erzurum Avarız Defterini yine doktora öğrencileri olan İ. Ethem Çakır ve Selçuk Demir’le birlikte 3 Cilt halinde yayına hazırlamıştır. (Mehmet İnbâşî, İbrahim Etem Çakır, Selçuk Demir, “1642 tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avârız Defteri I-II-III : (Erzurum - Tortum - İsbir - Hıms - Pasin)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.)

⁴İnbâşî, şehir tarihine dair çalışmalarını Kayseri’de yayım aşamasında sürdürmektedir. Bu anlamda Kayseri’ye ait Mufassal, icmâl, avarız ve cizye türünden defterleri yayımlamış olup, Kayseri Ansiklopedisinin çıkartılmasına katkı sağlayarak, şehre dair birçok maddenin yazımını da yapmıştır. Yazarın yayınları ve yönetmiş olduğu tezler için bakınız: <https://avesis.erciyes.edu.tr/minbasi/yayinlar>

⁵ Bundan sonra “Tortum Sancağı” olarak kısaltılacaktır.

Osmanlı İdaresinde Tortum Kazası Kitabı Değerlendirmesi

Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak merkezi olan ve bugün Erzurum'a bağlı bir ilçe statüsündeki Tortum'un tarih, demografi, ekonomisine dair bilimsel veriler ışığında önemli bilgiler vermektedir. Bu türden taşra kazalarıyla ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olması, mevcut kitabın önemli bir boşluğu doldurmasına neden olmaktadır. Nitekim bir sancağın bütün idarî üniteleriyle birlikte incelendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır⁶. Şehir tarihi çalışmalarında genellikle idarî ünitenin bütün temsilcilerinin bulunduğu sancak merkezi olan kaza tercih edilir. Bunun dışında kalan kaza ve nahiye türünden yerler ise genellikle makale ve bildiri türünden çalışmalar ile anlatılmaktadır⁷. Eseri benzer çalışmalardan ayıran önemli bir özelliği Osmanlı-Gürcü ilişkilerinin siyasî etkisiyle fethedilen Tortum'un 1549-1650 yılları arasında kalan 101 yıllık sürede geçirmiş olduğu idarî aşamaları, idarecileri ve ekonomisinin birincil kaynaklardan hareketle ortaya çıkartılmasıdır. Aynı zamanda Tortum ve çevresinin Osmanlı idaresinde geçmeden önceki durumu, Osmanlı, Safevi ve Gürcüler arasında yapılan saha hâkimiyeti mücadelelerine dair verilen ilk elden bilgiler klasik dönem siyasî durumunun bölgesel anlamda anlaşılmasını sağlamaktadır.

İnbaşı, Tortum Sancağı kitabının giriş kısmında kitabın yazılış amacından şu şekilde bahseder: "*Çoruh Havzası ve Tortum'un Osmanlı Devleti'nin idaresine girmesinden XVII. yüzyıl ortalarına kadar geçirmiş olduğu evreleri, Osmanlı arşiv kayıtları ve kroniklere göre ortaya koymaktır.*" Söz konusu amacın gerçekleşmesi için Osmanlı Arşivinde bulunan çok sayıda defter, belge ve seyahatname türü eserlerden istifade edilmiş, bir bütün halinde Tortum sancağı idarî, ekonomik ve sosyal açıdan ortaya çıkartılmıştır.

Eser önsöz ve girişten sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. Son kısımda ise ekler, bibliyografya, fotoğraflar ve indeks bulunmaktadır. Birinci bölümde bölgenin tarihçesi ve idarî yapısı anlatılırken Tortum'un adından başlayarak Osmanlı idaresine kadar olan tarihi ile Erzurum Beylerbeyliği içerisindeki idarî

⁶ Bu alanda yapılan son çalışmalarından birisi Dr. Rahman Şahin'e ait doktora tezidir. Rahman Şahin, *Osmanlı İdaresinde Vilçitrin Sancağı (1450-1550)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2020.

⁷ Bu konuda Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümünün yapmış olduğu ilçe sempozyumları güzel bir örnektir. Üniversite, yerel idarecilerle işbirliği yaparak ilçelerin tarih, kültür, edebiyat, ekonomi vb. yönlerini akademik anlamda ortaya çıkartılması adına bütün ilçelere özel sempozyumlar tertip etmiş ve bildiriler kitaplaştırılmıştır. Yine Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde düzenlenen Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumları (I-VII) şehir ve bölge tarihine dair oldukça önemli bilgiler sağlamıştır. Son zamanlarda farkı il ve ilçe yönetimlerinin ve kurumlarının bu türden yerel tarih sempozyumlarını yapıyor olması şehir tarihi adına önemli gelişmelerdir.

statüsü ve idarecilerinden bahsedilmiştir. Bu bölüm yerleşimlerin geçirmiş olduğu tarihi sürecin kronolojik olarak sınıflandırmasına ve Osmanlı idaresindeki konumuyla karşılaştırmasına imkân tanımaktadır. Çoruh Havzası'nda önemli bir geçiş güzergâhı olan Tortum bir kaleden müteşekkil olup bölgenin güvenliği ve merkezle olan iletişimin üssü konumundadır. Bu özelliği nedeniyle Bizans, Gürcü, Selçuklu, Timur, Akkoyunlu gibi farklı devlet ve beyliklerden gelen askeri baskılar ve savaşlar nedeniyle tarafların elde etmek istediği önemli bir merkez olan kalenin ve yerleşimin gelişme evreleri Osmanlı idaresine geçişle birlikte başlamaktadır.

İkinci bölüm sancağın nüfus ve yerleşimi üzerinden sürdürülmüştür. Bu bölümde idarî anlamda Tortum sancağına bağlı Tortum Nahiyesi, Liskav Nahiyesi, Ahcirik Nahiyesi, Haho Nahiyesi ve İşhan Nahiyesine⁸ ait hane ve nüfus bilgilerini dönemselsel olarak analiz etmiştir. Tortum sancağının belirli bir merkezinin olmadığını ifade eden İnbaşı, sancağın esas olarak dört nahiyeye ve buralara bağlı köylerden müteşekkil olduğunu kaynaklardan hareketle söylemektedir. Yazarın bu tespitleri neticesinde Tortum'un sancak içerisindeki sınırları daha da belirginleşmiştir. Bir önceki bölümde anlatılan hâkimiyet mücadelesinden sonra bölgenin gelişmeye ve idarî anlamda büyümeye başladığı iki bölümün karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Sosyal yapının anlatıldığı kısımda ise fethin ilk yıllarında sancakta Türk, Gürcü ve Ermeni yerleşimlerin yoğun bir şekilde olduğunu süreç içerisinde tedrici olarak Türk ve Müslüman nüfusun arttığı ifade edilmiştir. Tahrir defterlerinden hareketle kazadaki Müslüman nüfusun artmasında ihtidaların da etkin olduğu söylenmektedir. Bölgede ciddi miktarda bir Kıpçak nüfusunun varlığının sancağın demografi ve sosyal yapısına sirayet ettiği ileri sürülmüştür. Çalışmanın ortaya koyduğu en önemli bulgulardan bir diğeri ise sancağın vakıf eserlerinden yoksun olmasıdır. Yazar bunu kazanın kurulduğu yerin taşlık olmasıyla ve bölgede devamlı süregelen Osmanlı-Gürcü çatışmalarından kaynaklandığını ifade etmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde anlatılan "İktisadi Hayat ve Toprak İdaresi" kısmı ana kaynaklardan hareketle hazırlanmıştır. Bu bölümde sancakta yetiştirilen tarım ürünleri ile bunlardan alınan vergiler analiz edilmiştir.

Tortum ve buraya bağlı nahiyelerde iklimin sağladığı imkânlarla hububat ürünlerinin, sebze ve meyve üretiminin arz-talep dengesini karşıladığı görülür. Taşrada üretimi yapılan zirai ürünlerin iklimle ve coğrafi yapıyla olan ilişkisinin

⁸ Nahiyeye 1557'den sonra Pertekrek/Yusufeli Kazasına bağlanmıştır. İnbaşı, *Tortum Sancağı*, s. 159.

anlaşılmasında eser kolaylık sağlamaktadır. Bu yönüyle eser doğrudan Anadolu'da üretimi yapılan tarla ve bahçe bitkileri konulu çalışmalara kaynaklık edebilir.

Bilindiği üzere taşrada toprağa dayalı üretimler merkezi idarenin denetiminde sürdürülmüştür. Osmanlı devletinde arazi mirî, mülk ve vakıf arazi olarak üç ana kısma ayrılmaktadır. Mirî arazinin mülkiyeti devlete tasarrufu ise devletin müsaadesi ile şahıslara ait olabilirdi. Vakıf ve mülk arazilerin mülkiyeti ise şahıslara ait olup şeri ve örfî hukukun çizdiği sınırlar içerisinde tasarruf edilebilirdi. Devletin kendisine ait olan araziler gelirlerine göre has, zeamet ve timar olarak ayrılmış ve mülkî ve askerî olarak görev yapan kişilere gelir olarak verilmiştir.(Barkan, 1980)(Çağatay, 1952)

Toprağın tasarruf bölümünde yazar, sancaktan elde edilen gelirleri ve mutasarrıflarını tabloştırmış ve açıklamıştır. Toprak gelirlerinin de sancak ve diğer yerlerde benzer gelirler ile karşılaştırılması dirlik sisteminin anlaşılmasına ve örneklendirmesine katkı sağlamaktadır. Dirlik sisteminin Tortum ve havalisinde sistematik bir şekilde sürdürüldüğünü kitaptan öğrenmekteyiz.

Tortum sancağının XVI. yüzyıl sonlarına kadar yurtluk-ocaklık statüsüyle yönetildiğini daha sonra klasik Osmanlı Sancağına dönüştürüldüğünü ifade eden İnbaşı, toprağı tasarruf eden sancak beyi, subaşı, kethüda ve timar erlerinin kimler olduğunu da gün yüzüne çıkarmıştır. Söz konusu kişilerin ortaya çıkartılması taşra bürokrasinin kimler tarafından yürütüldüğünün anlaşılması adına önemlidir. Özellikle sancak beyi ve kadıların kimliği, görev süreleri, elde ettikleri yıllık hâsılatları gerek sancak içerisinde gerekse daha genel bir karşılaştırma yapma imkânı tanınması adına araştırmacılara kolaylık sağlayacak bilgilerdir. İnbaşı bu tür görevlilerin tespitinde tahrir defterleri dışında özellikle Ruûs kayıtlarını da titizce taramış ve Osmanlı bürokrasisinin taşra yapılanmasının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu kayıtlardan sancaktaki askeri kişiler ile kale teşkilatına dair bilgilerin ortaya çıkması ise taşradaki askeri yapılanmanın mevcut durumunu göstermektedir. Bu türden ayrıntı bilgiler, taşranın benzer yerlerindeki görevli ve kurumlarla karşılaştırma imkânını kolaylaştırmaktadır.

Belge ve defter formlarına kâtinin eklediği veya sonradan eklenen şerhlerin dikkatli kullanımı sayesinde yazar bazı problemlerin (özellikle gelir-gider) anlaşılmasını ve çözümlenmesini sağlamıştır. Kitapta bu türden ayrıntı bilgilerin şerhlerden hareketle verilmesi genç tarihçiler açısından örnek alınabilecek bir davranıştır.

Osmanlı taşrasından bulunan şehir ve kasabaların kaderi bulunduğu coğrafi yerle doğrudan ilgilidir. “Coğrafya kaderdir” sözünün tecellisinin refaktan sefalete, savaştan esenliğe kadar yaşam yerlerine etki ettiği ortadadır. Bir bölgede bulunan nüfusun yoğun olması, vakıf eserlerin fazlalığı, şehrin gelişmişlik düzeyi doğrudan ekonomi ile ilgilidir. Liman kentlerinin zenginliği ile dış dünyaya kapalı ve ana yollar dışında kalan yerleşimlerin ekonomik ve refah seviyesi birbiriyle aynı değildir. Tortum sancağında da coğrafi şartların sağladığı imkânların kıt olması nedeniyle merkezi yerleşimlerin gelişmeye müsait olmadığı yapılan çalışma neticesinde anlaşılmaktadır. Bölgede boyahane ve tuzlalar gibi küçük sanayi işletmelerinin dışında coğrafi şartların etkisiyle yapıldığı düşünülen 258 değirmen Tortum’un ekonomik unsurlarını oluşturmaktadır. Ayrıca Çoruh Havzası’nda konaklama imkânı sunan birkaç hanın varlığı da geçiş bölgesi olmasının getirdiği bir avantajdır.

Eserin son kısmında yazar defter ve belge formlarından çıkarmış olduğu Tortum sancağının idarî üniteleri olan nahiye ve köyleri, vergi gelirlerini ve timar tasarruf eden sipahilerin kimler olduğuyla ilgili verileri ayrı tablolar halinde verilmiştir. Bu verilerin tablo olarak verilmesi araştırmacılar için bir kolaylık sağlamaktadır. Yine kitabın son bölümünde yazar kullandığı kaynakları özelliklerine göre alfabetik olarak sınıflandırmış, bölgede yapmış olduğu araştırma gezileri neticesinde çektiği fotoğraflar ve istifade ettiği arşiv belgelerinin bazılarını da eserin son kısmında eklemiştir. Kitabın indekse sahip olmasının araştırmacılar için bir kolaylık olduğunu da ifade etmek gerekir.

Sonuç olarak Osmanlı fethine kadar bölgeye dair seyahatnamelerde geçen kısa bilgiler, mimari yapılar ve vakıf kayıtları dışında toplu ve kronolojik kayıtların eksik olması nedeniyle Tortum ve çevresine dair çalışmalar oldukça sınırlıdır. İnbaşı, bu kitapla birlikte gözlerden uzak sadece transit bir geçiş güzergâhında bulunan taşra yerleşimini arşiv vesikaları, araştırma eserleri, onomastik yaklaşımlar ve arazi gezileriyle ortaya çıkartmıştır. Nitekim şehirlere ve yerleşimlere dair araştırmalarda aranan şerhiye sicilleri, vakıf kayıtları ve kronik türünden eserlerin olmaması çalışmada bir eksiklik oluşturmamış yazarın titiz araştırmaları, çalışma usulü ve akademik yaklaşımı bu türden çalışmaların yapılabileceği gerçeğini ortaya çıkartmıştır.

Söz konusu kitap yerel tarihin anlaşılması ve doğru aktarılmasının yanı sıra şehir ve kır yerleşimleri tarihi çalışmalarında usul açısından örnek alınabilecek bir eserdir.

Kaynakça

- Barkan, Ö. Lütfi, (1980). “Türk İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’ndan Aldığı Şekiller, İmparatorluk Devrinde Toprak, Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, *Toplu Eserler I*, Gözlem Yayınları İstanbul, s. 249-280.
- Baykara, Tuncer, (2002). “Kaza”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara, s. 119-120.
- Çağatay, Neşet, (1952). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayanın Mirî Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları”, *IV. TTK*, Ankara, s. 426-433.
- Emecen, Feridun, (1999) “Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 91-97.
- İnbaşı, Mehmet, (1992). *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri Şehri*, Kayseri.
- İnbaşı, Mehmet, (1995). *Osmanlı İdaresinde Üsküb Sancağı (1455-1569)*, Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- İnbaşı, Mehmet, (2008). *Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- İnbaşı, Mehmet, Çakır, İbrahim Etem, Demir, Selçuk, “1642 tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avâız Defteri I-II-III : (Erzurum - Tortum - İsbir - Hınıs - Pasin)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014
- Kılıç, Orhan, (1997). *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ.
- Koç, Yunus, (2005). “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *TALİD*, Cilt 3, Sayı 6, s. 9-26.
- Pamuk, Bilgehan, “XVII. Yüzyılda Erzurum Şehri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002.
- Şahin, İlhan, (2004). “Mezraa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.29, Ankara, s. 546-548.
- Şahin, İlhan, (2006). “Nahiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.32, Ankara, s. 306-308.
- Şahin, İlhan, (2009). “Sancak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.36, Ankara, s. 97-99.
- Şahin, Rahman, (2020). *Osmanlı İdaresinde Vılçıtın Sancağı (1450-1550)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

Elektronik Kaynaklar:

<https://avesis.erciyes.edu.tr/minbasi/yayinlar> Erişim Tarihi 17.10.2021.